

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Artūras Dubonis

8

Lietuvos istorijos institutas
Vilnius, 2024

Knygos leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ
IR SKLAIDOS 2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-24-11

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus
(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf
(*Greifswaldo universitetas*)

Rimvydas Petrauskas
(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė
(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios
bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

TURINYS

Artūras Dubonis

Pratarmė.....8

Straipsniai

Darius Baronas

Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas – žvejys prie Juodosios jūros 1427 m. 11

Vytautas the Fisherman – the Grand Duke of Lithuania on the Black Sea Coast
in 1427. *Summary*44

Karolis Čižauskas

Pasikliauti Stanislovu Górskiu ar... Stanislovu Górskiu?

Alberto Goštauto ir Jono Chojeńskio diskusijos dėl teismų tvarkos Lietuvos
Didžiojoje Kunigaikštystėje (1535–1536) teksto evoliucijos ir datavimų ryšys.....45

Whom Should One Trust – Stanisław Górski or ... Stanisław Górski?
Regarding the Discussion on the Judicial System of the Grand Duchy of Lithuania
Between Olbracht Gasztold and Jan Chojeński (1535–1536), Its Dating
And Textual Evolution. *Summary*97

Andrius Jurkevičius

Iš Katalikų ir Stačiatikių bažnyčių tarpusavio santykių Lietuvos
Didžiojoje Kunigaikštystėje istorijos: XVI a. dokumentai, liudijantys
Vitebsko klebonų ir nuolatinių vikarų ginčus su Polocko arkivyskupijos
bažnytiniais pareigūnais ir jų tarnais99

From the History of Mutual Relations Between the Catholic and Orthodox Churches
In the Grand Duchy of Lithuania: the Documents From the 16th Century, Witnessing
About Conflicts Between the Pastors and Permanent Vicars of Vitebsk
With the Ecclesiastical Officials of the Polotsk Archbishopric
And Their Servants.. *Summary* 114

Володимир Поліщук

Військова мобілізація та оподаткування під час війни

з московитами відповідно до ухвали Городенського вального сейму
Великого Князівства Литовського 1566–1567 рр. У листі великокняжої
канцелярії до Жидичинського архімандрита на Волині (Публікація та
джерелознавчий аналіз документа) 115

Military Mobilization and Taxation During the War With the Muscovites According
to the Decision of the Goroden General Diet of the Grand Duchy of Lithuania in 1566-1567.

In the Letter of the Grand Ducal Chancellery to the Archimandrite of Zhydychyn
in Volyn (Publication and Source Analysis of the Document). *Summary* 156

Laimontas Karalius

Ką gali pasakyti XVI a. pabaigos Lietuvos Metrikos knygų-kopijų
kodikologija apie originalių knygų fizinį pavidalą (kritinės pastabos) 157

What Can the Codicology of of Late 16th-century Lithuanian Metrica Books-copies

Tell Us About the Physical Nature of the Original Books (Critical Comments). *Summary* 195

Darius Antanavičius, Živilė Nedzinskaitė

Kražių kolegijoje mirusių jėzuitų nekrologų korpusas: statistika,
tekstų genezė ir koreliacija, redagavimas, autorystė ir vertė..... 197

Necrology of Jesuits Who Passed Away at Kražiai College: Statistics, Genesis

and Correlation of the Texts, History of the Edition, Authorship, and Value. *Summary* 222

Zenonas Butkus

Vokietijos ir Rusijos karinių bei politinių veikėjų R. G. A. von der Goltzo,
P. Bermonto, G. Noske's, A. Winnigo atsiminimai kaip šaltinis Baltijos šalių
moderniojo valstybingumo genezei tirti..... 225

The Memoirs of German and Russian Military and Political Figures Rüdiger Gustav
Adolf Von Der Goltz, Pavel Bermond, Gustav Noske, and August Winnig as a Source
for Researching the Genesis of Modern Statehood of the Baltic States. *Summary*..... 251

*Šaltinių publikacija**Andrej Ryčkov, Darius Antanavičius*

Mūrinių geranainių grafo, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio, Vilniaus
vaivados Alberto Goštauto laišakai, 1527–1539 m. 253

Diskusija

<i>Darius Antanavičius</i>	
1514 m. Oršos mūšio prototipas ir jo šaltiniai	289
The Prototype of the 1514 Orsha Battle and its Sources	300

Recenzijos. Anotacijos

<i>Žiemgalos vyskupystės aktai. Acta episcopatus Semigalliensis.</i>	
<i>I dalis: Balduino aktai = Pars I: Acta Balduini</i> , parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas, Pasvalys–Joniškis: Pasvalio krašto muziejus, Žiemų pradas „Simkala“, 2022. – 114,[2] p., il., 1000 egz. ISBN 978-609-95791-3-9 – (<i>Simona Glazauskaitė</i>).....	301
<i>Źródła do dziejów Źmudzi (1522–1648)</i> , opracowali E. Saviščevas i J. Drungilas; redakcja T. Kempa (<i>Monumenta Magni Ducatus Lithuaniae</i>), Toruń: Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2023. – 337 s. ISBN 978-83-231-5111-1 (<i>opr. miękka</i>); ISBN 978-83-231-5112-8 (<i>opr. twarda</i>); eISBN 978-83-231-5117-3 – (<i>Artūras Dubonis</i>)	305
Santrumpos	308
Apie autorius	309
Autoriams	311
Guide for Authors	315

IŠ KATALIKŲ IR STAČIATIKIŲ BAŽNYČIŲ
TARPUSAVIO SANTYKIŲ LIETUVOS
DIDŽIOJOJE KUNIGAİKŠTYSTĖJE ISTORIJS:
XVI A. DOKUMENTAI, LIUDIJANTYS VITEBSKO
KLEBONŲ IR NUOLATINIŲ VIKARŲ GINČUS
SU POLOCKO ARKIVYSKUPIJOS BAŽNYTINIAIS
PAREIGŪNAIS IR JŲ TARNAIS

Andrius Jurkevičius

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Anotacija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rusėniškuose regionuose XVI a. dominavo stačiatikybės išpažinėjai, tačiau čia, be Stačiatikių bažnyčios, veikė ir Katalikų bažnyčios struktūros. Šiame straipsnyje tiriama, kaip šių dviejų Bažnyčių pareigūnai XVI a. sąveikavo rusėniškose Polocko ir Vitebsko žemėse. Straipsnio gale esančiame Priede publikuojami 5 dokumentai, saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, kurie reikšmingai prisideda prie nagrinėjamos temos pažinimo.

Raktiniai žodžiai: Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, Polocko žemė, Vitebsko žemė, Stačiatikių bažnyčia, Katalikų bažnyčia, bažnytiniai pareigūnai.

Abstract. In the 16th century, Orthodox believers predominated in the Ruthenian regions of the Grand Duchy of Lithuania, yet in addition to the organisational structure of the Orthodox Church there was also the Catholic Church structure. This article seeks to investigate how the officials of these two Churches coexisted in the Ruthenian lands of Polotsk and Vitebsk in the 16th century. In the Appendix, which is at the end of the article, five documents are published that are kept in the Manuscripts Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences that considerably contribute to existing knowledge about the researched topic.

Keywords: the Grand Duchy of Lithuania, the land of Polotsk, the land of Vitebsk, the Orthodox Church, the Catholic Church, ecclesiastical officials.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės [toliau – LDK] rusėniškų¹ regionų gyventojų dauguma XVI a. buvo stačiatikiai. Tačiau tuo pat metu juose buvo plėtojamose ir Katalikų bažnyčios struktūros. Tai buvo daroma dėl įvairių priežasčių: siekiant įgyvendinti stačiatikių ir katalikų bažnytinės unijos planus arba tiesiog atversti stačiatikius į katalikybę, taip pat siekiant pagerinti Katalikų bažnyčios materialinę padėtį. Dėl to LDK rusėniškuose regionuose XVI a. paraleliai egzistavo Stačiatikių ir Katalikų bažnyčių struktūros. Šių dviejų konfesijų institucijų sąveika pasižymėjo ir sugyvenimu, ir konfliktais.

LDK Stačiatikių ir Katalikų bažnyčių sugyvenimo istoriją XV–XVI a. pradžioje ir su ja susijusius tyrimus prieš porą metų pasirodžiusiame straipsnyje apžvelgė lietuvių istorikas Darius Baronas². O šiuo straipsniu norėtume papildyti besiplėtojančius minėtos temos tyrimus apžvelgdami, kaip abi Bažnyčios XVI a. koegzistavo keliuose vienas su kitu besiribojusiuose rusėniškuose LDK regionuose – Polocko ir Vitebsko žemėse. Pasirinkdami tyrimui šiuos du regionus darome prielaidą, jog XVI a. Stačiatikių ir Katalikų bažnyčių sąveika buvo panaši ir kituose rusėniškuose LDK regionuose. Vis dėlto šiai prielaidai pagrįsti būtini atskiri tyrimai.

Šiam tyrimui didelę reikšmę turi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje [toliau – LMAVB RS], Vilniaus kapitulos fonde [toliau – f. 43] saugomi XVI a. dokumentai, liudijantys Vitebsko klebonų ir nuolatinių vikarų ginčus su stačiatikiškos Polocko arkivyskupijos, kuriai XVI a. priklausė Polocko ir Vitebsko žemių teritorijos, bažnytiniais pareigūnais ir jų tarnais. Šiuos dokumentus publikuojame šio straipsnio pabaigoje esančiame Priede.

Tiksliai nežinome, kada buvo įsteigta Vitebsko parapiinė Švč. Trejybės bažnyčia ir vietos klebono pareigybė. Kai kurių istorikų teigimu, Katalikų bažnyčia Vitebske egzistavo jau XV a. pradžioje, o galbūt ir dar anksčiau. Ji turėjo būti įkurta iš Livonijos atvykstančių vokiečių pirklių reikmėms³. Tačiau neaišku, ar šią bažnyčią galima tapatinti su XVI a. Vitebske egzistavusia parapiine Švč. Trejybės bažnyčia, kurią, sprendžiant iš 1503 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos valdovo Aleksandro rašto, buvo materialiai aprūpinę Lietuvos

¹ Sekdami šiuolaikinių lietuvių istoriku Dariumi Baronu, terminus „*rusėnas*“ / „*rusėniškas*“ taikysime kalbėdami apie stačiatikius rytų slavus ir jų gyvenamas teritorijas, žr. D. Baronas, „Католичество и православие в едином пространстве Великого княжества Литовского, XV – нач. XVI в.“, *Религия и русь, XV–XVIII вв.*, ответств. состав., ответств. ред. серии А. В. Доронин (*Post-Drevnyia Rus'. У истоков наций Нового времени*), Москва, 2020, p. 21, nuoroda 2.

² D. Baronas, *op. cit.*, p. 20–31.

³ T. M. Trajdos, *Kościół katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława II Jagielly (1386–1434)*, t. 1, Wrocław etc., 1983, p. 28–29; T. M. Trajdos, „Polityka króla Władysława II Jagielly wobec Kościoła katolickiego na ziemiach ruskich Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego“, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, r. 141 (2014), z. 2: *Unia horodelska 1413*, p. 316.

valdovai⁴. Ankstyviausias mums žinomas Vitebsko klebono pareigybės paminėjimas yra Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero (1440–1492) suteiktųjų knygoje⁵. Šios knygos įrašai datuojami pirmaisiais Kazimiero valdymo dešimtmečiais. Tad Vitebsko klebono pareigybė (veikiausiai ir paparinė bažnyčia) atsirado ne vėliau kaip XV a. viduryje.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto 1558 m. gegužės 27 d. išleistu raštu priskyrus Vitebsko parapiją Vilniaus kapitulai⁶, susidarė prielaidos keisti Vitebsko parapijos pareigybes. 1560 m. mirė Vitebsko klebonas Juozapas Jasinskis⁷, tačiau naujas klebonas nebuvo paskirtas. Vietoj jo Vilniaus kapitula 1563 m. paskyrė nuolatinį Vitebsko vikarą, kuris vykdė ir klebono pareigas (buvo viceklebonu). Nuolatinis vikaras pagalbai skyrė kitą vikarą⁸.

Katalikų bažnyčios pareigūnų sluoksnį Polocko žemėje sudarė Polocke 1498–1563 m. įsikūrę bernardinų (pranciškonų observantų) ordino pareigūnai. Polocko bernardinų konvento (vienuolyno) viršininkai (gvardijonai) atsirado po to, kai Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras pakvietė bernardinų ordino vienuolius atvykti į Polocką. Pirmasis Polocko bernardinų konvento gvardijonas, vadovavęs vienuolyno statyboms, buvo Leonas iš Lancuto miesto. Jis 1498 m. atvyko į Polocką kartu su keturiais vienuoliais iš Vilniaus bernardinų konvento⁹. Būtent šie metai ir laikomi bernardinų veiklos Polocke pradžia ir jų konvento įsteigimo šioje vietovėje data. Jų veikla čia nutrūko 1563 m. vasario 15 d. Maskvos valstybės kariuomenei užėmus Polocko pilį.

Tiesa, Polocko žemėje Katalikų bažnyčios struktūrų galėjo atsirasti ir anksčiau nei XV a. pabaigoje. Vitebsko katalikų parapijai XVI a. priklausė pietinėje Polocko žemės dalyje buvę Lepelio dvaras ir valsčius¹⁰. Ši valda Vitebsko katalikų parapijai galėjo būti suteikta jos įsteigimo metu.

⁴ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5, par. A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2012, nr. 548, p. 364–365.

⁵ Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašymų knyga 3, par. L. Anužytė ir A. Baliulis, Vilnius, 1998, p. 31.

⁶ LMAVB RS, f. 6 (Vilniaus kapitulos fondo pergamentai), b. 209; ten pat, f. 43, b. 23256.

⁷ Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštininkai [toliau – LKMAM], t. 31, ser. B: Bažnyčios istorijos studijos, t. 2: Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a., red. kol.: L. Jovaiša (vyr. redaktorius) ir kt.; tomo autoriai: V. Ališauskas ir kt., Vilnius, 2009, p. 179.

⁸ Plg. R. Bružaitė, *Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų paparinė dvasininkija XV–XVI a. trečiajame ketvirtyje*, daktaro disertacija, Vilnius, 2012, p. 40; LKMAM, t. 31, ser. B, t. 2, p. 37, 351.

⁹ J. Blažiūnas, „1514 ir 1563 m. Polocko bernardinų konvento kankinių istorija: istoriografinis ir ikonografinis aspektas“, LKMAM, t. 39, ser. A, red. kol.: M. Vaicekuskas (vyr. redaktorius) ir kt., Vilnius, 2016, p. 71–72.

¹⁰ LMAVB RS, f. 20 (Teismų aktai), b. 46, l. 3; Судебная книга витебского воеводы, господарского маршалка, волковыского и оболецкого державцы М.В. Клочко. 1533–1540, публикацию подготовили: В. А. Воронин и др., отв. ред.: А. Л. Хорошкевич, Г. Я. Голенченко (Литовская Метрика. Книга № 228. Книга судных дел № 9), Москва, 2008, nr. 185, p. 322.

Stačiatikių bažnyčios struktūros Polocko ir Vitebsko žemėse atsirado gerokai anksčiau nei Katalikų bažnyčios struktūros. Polocko vyskupai, kurių administracinei jurisdikcijai buvo pavaldi ir Vitebsko žemės teritorija, šaltiniuose pradedami minėti nuo XII a. pradžios¹¹. Aukštesnis Polocko arkivyskupo titulas nusistovėjo maždaug 1406–1415 m. Taip pradėjęs vadintis Feodosijus XIV a. pabaigoje–XV a. pradžioje naudojo, kaip ir jo pirmtakai, žemesnį statusą žymėjusį Polocko vyskupo titulą¹². Po Feodosijaus mirties Polocko arkivyskupo titulas išliko ir buvo papildytas arkivyskupui pavaldžių teritorijų pavadinimais. 1476 m. vasario 24 d. datuojamame rašte Polocko arkivyskupas Simeonas III save įvardijo kaip Polocko, Vitebsko ir Rygos arkivyskupą¹³. Toks titulas neįsitvirtino, tačiau ilgesniam laikui įsitvirtino Polocko ir Vitebsko arkivyskupo titulas. 1514 m. Maskvos valstybės kariuomenei užėmus Smolenską, tuometinis Polocko arkivyskupas Juozapas kurį laiką vadinosi Polocko, Vitebsko ir Mstislavlio arkivyskupu. Baltarusių istorikas Vasilis Varoninas šią aplinkybę aiškina tuo, kad Mstislavlis anksčiau priklausė Smolensko vyskupijai. Todėl Smolensko vyskupai, remiami Maskvos didikų kunigaikščių, galėjo reikšti pretenzijas į Mstislavlį, o Polocko arkivyskupas siekė to išvengti, todėl ir papildė savo titulą¹⁴. Tačiau šis pokytis, sprendžiant pagal turimus šaltinių duomenis, įsitvirtino ne iš karto. Bent iki 1530 m. išliko ankstesnis Polocko ir Vitebsko arkivyskupo titulas. Naujasis Polocko, Vitebsko ir Mstislavlio arkivyskupo titulas šaltiniuose įsivyravo tik apie 1530 m.¹⁵ Tiesa, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo valdymo laikais (1506–1544) Polocko arkivyskupams Eufemijui ir Simeonui V teko kovoti teismuose dėl arkivyskupo statuso ir aukštesnės padėties bendroje Kijevo metropolijos vyskupų hierarchijoje išsaugojimo¹⁶.

¹¹ A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, Białystok, 2003, p. 292; Y. N. Shchapov, *State and Church in Early Russia, 10th–13th Centuries*, transl. by V. Schneerson, New Rochelle-Athens-Moscow, 1993, appendix, p. 232; Я. Н. Щапов, *Государство и церковь Древней Руси X–XIII вв.*, Москва, 1989, приложение II, p. 209.

¹² Ю. Ю. Афанасенко, „Новогрудский собор 1415 г. в церковной политике великого князя Витовта“, *Studia historica Europae Orientalis / Исследования по истории Восточной Европы; науч. сб.*, вып. 8, 2015, p. 101; В. Варонін, „Полацкія архіепіскапы першай паловы XVI стагоддзя (біяграфічныя матэрыялы)“, *Silva rerum nova. Штудыі ў гонар 70-годдзя Георгія Я. Галенчанкі*, рэд. кал.: А. Дзярновіч (адказны сакратар) і др., Вільня–Мінск, 2009, p. 61.

¹³ *Полоцкіе грамоты XIII–начала XVI века*, т. 1, отв. ред. А. Л. Хорошкевич, Москва, 2015, nr. 213, p. 340.

¹⁴ В. Варонін, *op. cit.*, p. 61–62.

¹⁵ Равуздзіуі, 1530 m. lapkričio 2 d. datuojamame dokumente minimas *Нафанаиль архиепископъ, владыка Полоцкый, Вытебский и Мьстиславский*, *жр. Беларускі архіў*, т. 2 (XV–XVI ст.), падр. 3. Даўгяла, Менск, 1928, nr. 187, p. 138.

¹⁶ Plačiau žr. A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, Warszawa, 1937, p. 108–110; В. Варонін, *op. cit.*, p. 63, 65.

Šiame straipsnyje publikuojami dokumentai (žr. Priedą) leidžia teigti, jog XVI a. Katalikų ir Stačiatikių bažnyčių pareigūnų interesai stačiatikių Polocko arkivyskupijos teritorijoje dažnai susikirsdavo dėl žemės valdų ribų (dokumentai nr. 1 ir 2) ir teisės laikyti karčemas bei gaminti alkoholinius gėrimus Vitebsko mieste (dokumentai nr. 3–5). Antai iš mūsų publikuojamo dokumento nr. 1 sužinome, kad XVI a. pradžioje Lietuvos valdovo Žygimanto Senojo sekretorius, Vilniaus katedros kapitulos prelatas, kanauninkas, Vitebsko klebonas Laurynas Miendzyleskis bylinėjosi su Polocko arkivyskupu Eufemijumi dėl Ševelskajos ir Borodinskajos žemių. Šią bylą nagrinėję teisėjai pripažino minėtas žemes Miendzyleskiui. Sprendžiant iš dokumento turinio, byla buvo pasiekusi ir valdovą Žygimantą Senąjį, jis savo išduotais raštais pripažino teisėjų sprendimą. Netrukus valdovas paskyrė savo kanceliarijos rašovą Bogdaną Bogdanovičių įvesdinti Miendzyleskį į Ševelskajos ir Borodinskajos žemes. Rašovas tai ir padarė bei 1512 m. rugpjūčio 30 d. Vitebske išdavė tai patvirtinantį savo raštą.

Miendzyleskis su Polocko arkivyskupijos bažnytiniiais pareigūnais dėl žemės valdų bylinėjosi ir vėliau. Iš mūsų publikuojamo dokumento nr. 2 – 1523 m. rugsėjo 11 d. Krokovoje rašyto Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo rašto Vilniaus katedros kapitulos prelatui, kanauninkui, Kameneco vyskupui, Vitebsko klebonui Laurynui Miendzyleskiui – sužinome, jog Polocko šv. Išganytojo vienuolyno igumenė Anastazija Debrevaja Kalenikovičovaja apskundė valdovui Miendzyleskį dėl jai priklausančios valdos (pavadinimo, deja, neįmanoma įskaityti dėl popieriaus defektų) užgrobimo. Miendzyleskis buvo įpareigotas pasirinkti teisėją ir ką nors pasiūsti vietoj savęs dėl valdų, besiribojančių su Kalenikovičovajos valdomis, ribų nustatymo ir nugabenti į jos valdas iš ten neteisėtai surinktus javus. Pati Kalenikovičovaja prieš tai teisėju buvo pasirinkusi Vitebsko vaivadą ir Lietuvos valdovo maršalą Ivaną Bogdanovičių Sapiegą. Deja, tolesnė bylos eiga mums nežinoma.

Kaip minėta, Katalikų ir Stačiatikių bažnyčių pareigūnai XVI a. bylinėdavosi ir dėl teisės laikyti karčemas bei gaminti alkoholinius gėrimus Vitebsko mieste (dokumentai nr. 3–5). Prielaidas nuolat dėl to bylinėtis sukūrė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio 1503 m. rugpjūčio 1 ir 17 d. Vitebsko parapinei bažnyčiai suteiktos privilegijos, kuriomis vietos klebonams, be kita ko, buvo patvirtinta monopolinė teisė laikyti karčemas Vitebsko mieste¹⁷. Itin gausūs su Vitebsku susiję LMAVB RS, f. 43 dokumentai leidžia teigti, kad ši monopolinė teisė kėlė Vitebsko gyventojų nepasitenkinimą ir skatino juos tam priešintis bei nelegaliai gaminti alkoholinius gėrimus šioje

¹⁷ *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej / Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilmensis* [toliau – *KDKDW*], t. 1, z. 3 (1501–1507, užupełn. 1394–1500), wyd. J. Fijałek i W. Semkowicz, Kraków, 1948, nr. 563, p. 674; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5*, nr. 548, p. 365.

vietovėje. Polocko arkivyskupų pareigūnai Vitebske ir vietos stačiatikių dvasininkai nebuvo išimtis. Iš šiame straipsnyje publikuotų dokumentų nr. 3 ir 4 – 1546 m. liepos 9 d. Vilniuje ir 1549 m. rugsėjo 25 d. Krokuvoje rašytų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto raštų Polocko arkivyskupui Simeonui V – sužinome apie Vitebsko klebonų Jurgio Chvalčevskio ir Juozapo Jasinskio skundus valdovui, jog Simeono V pareigūnai ir cerkvių šventikai Vitebsko mieste laiko karčemas ir gamina alkoholinius gėrimus ilgiau, nei yra leidžiama. Minėtais raštais Žygimantas Augustas įsakė Polocko arkivyskupui uždrausti savo pareigūnams ir cerkvių šventikams šitaip elgtis. Vis dėlto faktas, kad valdovui per trumpą laikotarpį teko dėl to paties kreiptis į Simeoną V kelis kartus, leidžia teigti, kad nelegali alkoholinių gėrimų gamyba Vitebske buvo įsisenėjusi problema ir kad Polocko arkivyskupas nenorėjo ar negalėjo išspręsti šios problemos.

Ginčai dėl karčemų laikymo ir alkoholinių gėrimų gamybos Vitebske tęsėsi ir vėlesniais dešimtmečiais. Tai byloja šiame straipsnyje publikuojamas dokumentas nr. 5 – Vitebske 1576 m. balandžio 28 d. nuolatiniam vikarui Severinui Pankovskiiui išduotas išrašas iš Vitebsko pilies knygų. Iš šio išrašo sužinome, kad Pankovskis apskundė Vitebsko vaivada Stanislovui Mikalojaičiui Pacui Polocko arkivyskupo Feofano pareigūną Semioną Rpinskį dėl to, kad šis kelias savaites nelegaliai gamino alkoholinius gėrimus Vitebsko mieste, vietos vėliavininko Fiodoro Daniljevičiaus namuose, šitaip padarydamas žalą Vitebsko karčemų nuomininkui Jokūbui Doktorovičiui. Vitebsko vaivada, gavęs tokį skundą, paskyrė vižą Stanislovą Chrianovskį, kuris kartu su Vitebsko pavieto vazniu Fiodoru Andrejevičiumi Ovdejevskiu minėto Vitebsko vėliavininko namuose aptiko 7 statines midaus. Semionas Rpinskis į skundą atsakė, kad išties praėjusių šv. Velykų proga Vitebske dvi savaites gamino alkoholinius gėrimus ir kad Polocko arkivyskupams nuo seno priklauso teisė tai daryti šios šventės proga. Taigi turima reikalo su senus laikus menančia Polocko arkivyskupų teise gaminti alkoholinius gėrimus Vitebske, kuri turėjo atsirasti dar prieš Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui Jogailaičiui suteikiant minėtas 1503 m. rugpjūčio 1 ir 17 d. privilegijas Vitebsko parapinei bažnyčiai ir kuri veikiausiai nebuvo juridiškai atšaukta pasirodžius šiems dokumentams. Todėl Polocko arkivyskupai, leidę savo pareigūnams ir dvasininkams Vitebske laikyti karčemas ir gaminti alkoholinius gėrimus, galėjo jaustis teisūs.

Išvados

XVI a. LDK priklausiusiose Polocko ir Vitebsko žemėse koegzistavo Katalikų ir Stačiatikių bažnytinės struktūros. Stačiatikių bažnyčios struktūros minėtuose regionuose

egzistavo nuo seno, bent jau nuo XII a. pradžios, o Katalikų bažnyčios struktūros čia atsirado kur kas vėliau.

Žemvaldžių ginčai dėl žemių priklausomybės ir valdų ribų buvo nuolatinis reiškinys LDK. Straipsnio gale publikuoti dokumentai nr. 1 ir 2 paliudija faktą, kad Stačiatikių ir Katalikų bažnyčių pareigūnų valdos Polocko ir Vitebsko žemėse kai kur ribodavosi, XVI a. pirmaisiais dešimtmečiais kildavo nesutarimų dėl besiribojančių valdų ribų. Vis dėlto manytina, kad gerokai didesnė problema Stačiatikių ir Katalikų bažnyčių pareigūnų santykiuose buvo karčemų laikymas ir alkoholinių gėrimų gamyba Vitebske. Šiame straipsnyje publikuoti dokumentai nr. 3–5 leidžia teigti, kad šių ginčų nepadėdavo išspręsti net ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių įsikišimas. XVI a. pradžioje Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio patvirtinta monopolinė Vitebsko klebonų teisė laikyti karčemas Vitebsko mieste skatino kitų gyventojų sluoksnių, tarp jų ir Polocko arkivyskupų pareigūnų bei Vitebsko stačiatikių dvasininkų, nepasitenkinimą ir nelegalių karčemų steigimą. Tai kenkė Katalikų bažnyčios interesams ir skatino jos pareigūnus skųstis Lietuvos didiesiems kunigaikščiams ir Vitebsko pilies administracijos pareigūnams.

PRIEDAS

Publikuojamų dokumentų tekstai skaidomi į sakinius ir pastraipas pagal prasmę. Kiekvienos eilutės pabaiga žymima stačiu brūkšneliu, o puslapio pradžia – dviem stačiais brūkšneliais ir puslapio numeriu laužtiniuose skliaustuose. Iškeltos virš eilutės raidės žymimos kursyvu, žodžių trumpiniuose praleistos raidės žymimos paprastuose skliaustuose, o teksto vietos, kurių dėl defektų neįmanoma perskaityti, įreminamos laužtiniuose skliaustuose. Jeigu pagal prasmę įmanoma nuspėti tekstą pažeistose popieriaus vietose, jis įrašomas laužtiniuose skliaustuose. Inicialinės raidės paryškintos. Šioje publikacijoje stengiamasi kuo labiau išsaugoti originalią raidžių ortografiją, tad vartojamos raidės ω, Ъ, А. Visi komentarai žymimi skaičiais. Už vertingus patarimus rengiant dokumentų publikacijas autorius dėkoja kolegei Eglei Deveikytei.

1. *Vitebskas, [1512] m. rugpjūčio 30 d.*

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo kanceliarijos rašovo Bogdano Bogdanovičiaus raštas, kuriuo valdovo sekretorius, Vilniaus katedros kapitulos prelatas, kanauninkas, Vitebsko klebonas Laurynas Miendzyleskis įvesdinamas į Ševelskajos ir Borodinskajos žemes.

Originalas: *LMAVB RS, f. 43, b. 16891, l. 1. Originalas, popierius, lapo matmenys – 18 x 20 cm. Tekstas surašytas juodu rašalu. Teksto apačioje prispaustas Bogdano Bogdanovičiaus antspaudas. Viena lapo pusė išplyšusi, todėl dalis teksto pažeista ir neįskaitoma. L. 1v aptinkamos įvairios marginalijos.*

|| [I] Приказанем¹⁸ г(оспо)д(а)р[я нашо]го корола и великого кн(я)за его м(и)л(о)сти Жикгимон[та]¹⁹ я, Богд[ан Богд]анович²⁰, дьяк его м(и)л(о)сти.

Што его м(и)л(о)сть г(о)с(по)д(а)рь наш | послал мене [...] ²¹ увезати в земли секретаря его м(и)л(о)сти, | пробоща виленск[ого], плебана витебского кн(я)за

¹⁸ Inicialinė raidė užima 3 eilutes.

¹⁹ Žygimantas Senasis (1467 m. sausio 1–1548 m. balandžio 1 d.) – Lenkijos karalius (1506–1548) ir Lietuvos didysis kunigaikštis (1506–1544).

²⁰ Čia minimo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo kanceliarijos rašovo asmenvardis atkuriamas pagal duomenis, esančius publikuojamo dokumento dorsaliniam įrašė (žr. l. 1v). Baltarusių istorikas Aliaksandras Hruša savo darbe, skirtame LDK kanceliarijai XV a. penktajame dešimtmetyje–XVI a. pirmoje pusėje, rašovo Bogdano Bogdanovičiaus iš viso nemini, žr. LDK kanceliarijos rašovų sąrašą leidinyje А. І. Груша, *Канцелярыя Вялікага княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст.*, Мінск, 2006, p. 158–165. Taigi papildomų duomenų apie šį asmenį neturime.

²¹ Šioje vietoje maždaug 5 raidžių žodis, kurio neįmanoma perskaityti, nes lapas išplyšęs.

Лаврина Медзылеского²², | на има в Шевелск[ую и] в Бородинскую, ѿ которын ж земли его²³ м(и)л(о)сть споръ | мал з вл(а)д(ы)кою п[олоцки]м и витебским Евѣмием²⁴ перед полюбовными судьями, | ино я в тыи з[емли кня]за плебана его м(и)л(о)сть увезал подле листов его м(и)л(о)сти | г(о)с(по)д(а)рьских и на [то е]сми кн(я)зю плебану дал сесь мои листь.

П(и)сан | у Витебску, [авг]уст(а) 30 ден, индик(т) 15²⁵.

2.

Krokuva, 1523 m. rugsėjo 11 d.

Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo Vilniaus katedros kapitulos prelatui, kanauninkui, Kameneco vyskupui, Vitebsko klebonui Laurynui Miendzyleskiui skirtas raštas, kuriuo šis įpareigojamas pasirinkti teisėją ir ką nors pasiūsti vietoj savęs dėl valdų, besiribojančių su Polocko šv. Išganytojo vienuolyno igumenės Anastazijos Debrevajos Kalenikovičovajos valdomis, ribų nustatymo ir pergabenti į igumenės valdas iš ten neteisėtai surinktus javus.

Originalas: LMAVB RS, f. 43, b. 23222, l. 1. Originalas, popierius, lapo matmenys – 28,5 x 20,5 cm. Tekstas surašytas juodu rašalu. Teksto apačioje prispaustas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo antspaudas. Popierius kai kuriose vietose išplyšęs, todėl dalis teksto pažeista ir neįskaitoma. L. Iv aptinkamos įvairios marginalijos.

|| [I] Жикгимонт²⁶, Божю м(и)л(о)стю корол полскии, великии кн(я)зь лит(о)вскии, рускии, кн(е)жа пруское, жомоитскии и иных.]

²² Laurynas Miendzyleskis (mirė 1529 m.) publikuojamo dokumento sudarymo metu ėjo valdovo Žygimanto Senojo sekretoriaus, Vilniaus katedros kapitulos prelado, kanauninko, Vitebsko klebono pareigas, žr. *LKMAV*, t. 31, ser. B, t. 2, p. 190–191. Ankstyviausias mums žinomas jo, kaip Vitebsko klebono, paminėjimas datuojamas 1512 m. kovo 27 d., žr. LMAVB RS, f. 43, b. 23219, l. 3, o vėliausias – 1529 m. balandžio 3 d., žr. LMAVB RS, f. 43, b. 16807, l. 1.

²³ Šiame žodyje raidė „e“ taisyta iš raidės „h“.

²⁴ Eufemijus (Okuškovičius) – Polocko arkivyskupas, seniausiai paminėtas einąs šias pareigas – 1508 m. rugpjūčio 6 d., žr. *Полоцкие грамоты XIII – начала XVI века*, t. 2, отв. ред. А. Л. Хорошкевич, Москва, 2015, p. 416. Jo kilmė sietina su Cholmu Lenkijoje, žr. В. Варонін, *op. cit.*, p. 63.

²⁵ Tikslius dokumento parašymo metus galima nustatyti remiantis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo, Vitebsko klebono Lauryno Miendzyleskio ir Polocko arkivyskupo Eufemijaus paminėjimais. Lietuvos didžiojo kunigaikščio esant Žygimantui Senajam 15-asis indikatas, rugpjūčio 30 d., buvo 1512, 1527 ir 1542 m. Laurynas Miendzyleskis 1542 m. jau buvo miręs, tad lieka pirmi du variantai. Polocko arkivyskupu Eufemijus 1527 m. negalėjo būti, nes tuo metu šias pareigas ėjo Nafanailas. (Pastarasis kaip Polocko arkivyskupas minimas 1523–1531 m., žr. Lietuvos valstybės istorijos archyvas [toliau – LVIA], f. 694 (Vilniaus Romos katalikų metropolijos kurija), ap. 1, b. 4375, l. 7; *Беларускі архіў*, t. 2, nr. 72, p. 47.) O 1512 m. Eufemijus Polocko arkivyskupu galėjo būti. Todėl dokumentą datuojame 1512 m. rugpjūčio 30 d. Tai vėlyviausias mums žinomas Polocko arkivyskupo Eufemijaus paminėjimas.

²⁶ Žr. nuorodą 19.

Кн(я)зю²⁷ Лаврину²⁸, бискупу каменницкому, плебану витебскому.

Жаловала нам игу|меня полоцкая Настася²⁹ ѿ том, што ж деи ты землю ее В[...]искую³⁰ ѿтнал в нее | безправно. Ино ѿна взяла в нас на тое дѣло съ своее руки суд[ею] воеводу витеб[ского], маршалка н(а)ш(о)го пана Ивана Б(о)гьдановича Сопѣгу³¹. А ты кого по|хочешь, того собѣ съ своее руки судею возми. И кого ты на то съ своее | руки судею возмеш, прото, как тьи судьи ваши згодивши са поспол рок | подобными положат и тебе ѿбошлют и там на тьи земли выедут, прика|зуем тобѣ, ажбы еси на тот рок кого на свое мѣстцо тамъ выслал и права | казал быти послушному во всем. А которое жито будеш на тои земли пожати | казал, и ты бы тое жито все казал скласти на тои же земли под³² свѣдо|мом людеи добрых до права. А с права кому будет земля, тому и жито. |

П(и)сан у Краковѣ, под лѣт(ы) Бож(его) Нарож(енья) 1000 пѣм сот 23 | м(е)-с(е)ца сен(тября) 11, индик(т) 12.

Гѿрностай³³, писар.

3.

Vilnius, 1546 m. liepos 9 d.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto Polocko arkivyskupui Simeonui V skirtas raštas, kuriuo šiam įsakoma prižiūrėti, kad jo pareigūnai ir cerkvių šventikai Vitebske neužsiiminėtų nelegalia veikla – Vitebsko mieste slaptai nelaikytų karčemų ir negamintų alkoholinių gėrimų ilgiau, nei yra leidžiama.

Originalas: LMAVB RS, f. 43, b. 23234, l. 1–2. Originalas, popierius, lapo matmenys – 33,5 x 20,9 cm. Tekstas surašytas juodu rašalu. Teksto apačioje buvusio prispausto Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto antspaudo raudono vaško likučiai. L. 2v

²⁷ Inicialinė raidė užima 4 eilutes.

²⁸ Žr. nuorodą 22.

²⁹ Anastazija Debrevaja Kalenikovičovaja kaip Polocko šv. Išganytojo vienuolyno igumenė pirmą kartą minima publikuojamame dokumente, o paskutinį kartą einanti šias pareigas minima 1533 m. birželio 17 d., žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 17 (1530–1536). Užrašymų knyga 17*, par. L. Karalius ir D. Antanavičius, Vilnius, 2015, nr. 358, p. 345.

³⁰ Šio žodžio maždaug 3 raidžių neįmanoma perskaityti, nes lapas išplyšęs.

³¹ Ivanas Bogdanovičius Sapiega publikuojamo dokumento sudarymo metu ėjo Vitebsko vaivados ir Lietuvos valdovo maršalo pareigas. Ankstyviausias mums žinomas jo, kaip Vitebsko vaivados, paminėjimas datuojamas 1521 m., tarp vasario ir balandžio, žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 10 (1440–1523). Užrašymų knyga 10*, par. E. Banionis ir A. Baliulis, Vilnius, 1997, nr. 55, p. 67, o vėliausias – 1528 m. spalio 29 d., žr. LMAVB RS, f. 43, b. 23223, l. 2.

³² Šiame žodyje raidė „п“ taisyta.

³³ Ivanas Eustachijevičius Hornostajus kaip Lietuvos valdovo raštininkas minimas 1513–1516 m. ir 1522–1558 m., žr. A. I. Груша, *op. cit.*, p. 150–152.

aptinkamos įvairios marginalijos. L. 2–2v esantis vandenženklis – Dancigas, panašus į Edmundo Laucevičiaus pateiktą nr. 754³⁴. Vandenženklis matmenys – 4,2 x 3,1 cm.

|| [I] Жикгимонт Август³⁵, Божю м(и)л(о)стью корол полскии, великии кн(я)зь лит(о)в|скии, рускии, прускии, жомоитскии, мазовецкии и иныхъ. |

Владыще³⁶ полоцкому и витебскому Семиону³⁷.

Мовил нам кн(я)зь Юреи | Фалчевскии³⁸, бискуп луцкии и берестеискии ѿ том, што *ж* которую ѿнь | плербанию тамошнюю витебскую мает ѿт нас и которыи деи корчмы | ест там на тую плербанию наданы, на што деи ѿн и фундат | предков н(а)ших³⁹ в себе мает, над которыи деи инших жадныхъ | корчомъ, яко н(а)ших г(о)с(по)д(а)рьских, так воеводининых, врадничих | и владычных, ани теж кн(я)зских, панских, земанских, поповских и ме|щанских никоторых николи не бывало, ани складов и канунов, | кды къ которому празнику сытѣт вышеи трех днеи не дер- жи|вано, то пак деи врадник твои витебскии и попы тамошнии ку шко|де и переказе ѿных корчом его плербанских свои корчмы потаемныи | мают и в домех са своих замыкаючи меды, пива и горелки шинкуют, | а иншии сами горелки курѣт, а скла- ды и кануны над ѿбычаи | стародавныи вышеи трех днеи, по двѣ и по три недели так мног(о) | насытивши в себе мают, а с того собѣ пож[и]ток, а ѿным корчмам | его м(и)л(о)сти шкоду и переказу дѣлают. А кды бы деи хто с под|данных н(а)- ших тамошних то на них владу замковому або влад|нику плербанскому ѿповедати хотель, тых деи ѿни зовучи | ябедники за то их збивают и до смерти забивают, а инших | топѣт, яко *ж* деи их вжо ѿ то и нѣколко ѿ смерт припра|влено. СѸ чом же его м(и)л(о)сть вжо неѿнокрот нам жаловаль и ѿ том | листы н(а)ши до тебе брал, нижли деи ты ѿ листы и розказане н(а)шо | ничог(о) не дбаючи ѿт того са

³⁴ E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. Atlasas*, Vilnius, 1967, p. 136.

³⁵ Žygimantas Augustas (1520 m. rugpjūčio 1–1572 m. liepos 7 d.) – Lenkijos karalius (1548–1572) ir Lietuvos didysis kunigaikštis (1544–1572).

³⁶ Inicialinė raidė užima 6 eilutes.

³⁷ Simeonas V (Steponas Vasiljevičius Ragoza) – Polocko arkivyskupas. Šias pareigas gavo 1535 m. liepos 12 d., žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 17*, nr. 473, p. 445. Paskutinį kartą kaip Polocko arkivyskupas minimas 1549 m. rugsėjo 25 d., žr. LMAVB RS, f. 43, b. 23234, l. 3.

³⁸ Jurgis Chvalčevskis (mirė 1549 m.) publikuojamo dokumento sudarymo metu ėjo Lucko vyskupo ir Vitebsko klebono pareigas, žr. *LKMAM*, t. 31, ser. B, t. 2, p. 169–171. Ankstyviausias mums žinomas jo, kaip Vitebsko klebono, paminėjimas datuojamas 1539 m. birželio 15 d., žr. LMAVB RS, f. 43, b. 16809, l. 1; *Судебная книга витебского воеводы*, № 113, p. 208, o vėliausias – 1548 m. gegužės 10 d., žr. LMAVB RS, f. 43, b. 23223, l. 1; b. 23227, l. 1; b. 23232, l. 5.

³⁹ Veikiausiai turimos omenyje Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio 1503 m. rugpjūčio 1 ir 17 d. Vitebsko parapinei bažnyčiai suteiktos privilegijos, kuriomis vietos klebonams, be kita ko, patvirtinama monopolinė teisė laikyti karčemas Vitebsko mieste, žr. *KDKDW*, t. 1, z. 3, nr. 563, p. 674; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5*, nr. 548, p. 365.

имъ повстагнути и тых корчомъ | никды незвычайных ку шкоде и переказе корчмам плебан|скимъ перестати и горелок курити и складов и канунов вышеи | трех днѣи мети заказати заборонити не хочешъ. Прото, кды ж его || [Iv] м(и)л(о)сть на то фундат мает, и тепер приказуем тобѣ под закладом н(а)шим, | стома рубли грошеи, ажбы сѣ еси там врадником и попом своим | тамошним витебскимъ водле давного обычаа заховати | а над привилеи костелным ку шкоде и переказе корчмам плебан|скимъ собѣ корчом новых и шинков некоторых, яко медовых, пив|ных и горелчаных, в домех своих потаемне шинковати и горелокъ | курити и теж складов и канунов ку празником сычоных вышеи | трех днѣи далеи мѣти не допускала под тым вышемене|ным закладом н(а)шимъ конечно, абы то инак не было.

П(и)сан | у Вилни, под лет(ы) Бож(его) Нарож(енья) 1546 м(е)с(е)ца июл(я) 9 ден, индикт 4. |

Валериянь⁴⁰.

4.

Krokuva, 1549 m. rugsėjo 25 d.

Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto Polocko arkivyskupui Simeonui V skirtas raštas, kuriuo šiam įsakoma prižiūrėti, kad jo pareigūnai ir cerkvių šventikai Vitebske neužiiminėtų nelegalia veikla – Vitebsko mieste nelaikytų karčemių ir negamtų alkoholinių gėrimų ilgiau, nei yra leidžiama.

Originalas: LMAVB RS, f. 43, b. 23234, l. 3–4. Originalas, popierius, lapo matmenys – 33,1 x 21 cm. Tekstas surašytas juodu rašalu. Teksto apačioje prispaustas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto antspaudas. L. 4v aptinkamos įvairios marginalijos. L. 3–3v esantis vandenženklis – heraldizuota Lelija, panaši į Edmundo Laucevičiaus pateiktą nr. 2155⁴¹. Panašūs vandenženkliai randami ir Piccard vandenženklių duomenų bazėje⁴². Vandenženklis matmenys – 4,5 x 3,6 cm.

|| [3] Жикгимонт Август⁴³, Божю м(и)л(о)стью корол полскии, великии княз лит(о)в|скии, рускии, прускии, жомоитскии, мазовецкии и иных. |

⁴⁰ Valerijonas Protasevičius Šuškovskis (mirė 1579 m. gruodžio 31 d.) publikuojamo dokumento sudarymo metu ėjo Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto rusėniškosios kanceliarijos sekretoriaus Vilniuje pareigas, žr. L. Jovaiša, „Protasevičius Valerijonas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 19: Preadaptacija–Reutov, moksl. red. taryba: J. Tumelis ir kt., Vilnius, 2011, p. 168; *LKMAV*, t. 31, ser. B, t. 2, p. 397.

⁴¹ E. Laucevičius, *op. cit.*, p. 277.

⁴² Prieiga internete: <https://www.piccard-online.de/struktur.php?klassi=013.003&anzeigeKlassi=013.003.003&Id=100758&sprache=en&weitere=struktur> [žiūrėta 2022 11 07].

⁴³ Žr. nuorodą 35.

Владыще⁴⁴ полоцкому и витебскому Семиону⁴⁵.

Присылал до нас ардьякон | виленский, секретар наш, проборщъ скармерский, плебан витебский кн(я)зь | Езофъ Ясенский⁴⁶ ѿ том, што ж которую б плебанию витебскую ѿнь | ѿт нас мает, то пакъ которыи корчмы там на тую плебанию ви|тебскую наданы, на што ж ѿн и фундат предков н(а)ших⁴⁷ в себе мает, над ко|торыи деи инших жадных корчомъ, яко н(а)ших г(о)с(по)д(а)рьских, так панов | воевод витебских и их врадников, и владычных, ани теж князских, пан|ских, земанских, поповских и мещанских там николи не бывало, ани скла|дов и канунов, кгда къ которому празнику сытат вышеи трех днеи | не держивано. Ино деи тепер врадник твои витебский и попы тамош|ние ку шкоде и переказе ѿныхъ корчомъ его плебанских свои коръ|чмы потаемныи мают и в домех ся своих замыкаючи меды, пи|ва и горелки шинкуют, а иншии сами горелку курат, а склады и ка|нуны над ѿбычаи стародавныи вышеи трехъ днеи, по две и по три | недели так много насытивши в себе мают и с того себе пожи|ток, а ѿным корчмам его шкоду и переказу великую делають. Як гды | бы деи хто с подданных н(а)шихъ тамошних то на них враду | замковому або враднику плебанскому ѿповедати хотел, тых деи | ѿни менуючи ябедники за то их збивають и ѿ смерт приправують, | а инших топат, яко ж деи их вжо ѿ то неколко ѿ смерт приправлено, | а ты деи их ѿт того повстегати не хочеш, в чом же ся ему кривда | и шкода немалая деет. И жедал нас кн(я)зь ардьякон, абыхмо | листом нашим в том тебе напоменути казали. Прото, кгда ж ѿн | фундат предков н(а)ших, королеи и великих кн(я)зеи их м(и)л(о)сти на то в себе мает, | приказуем тебе, ажбы еси врадником и попом своим тамошним | витебским грозно росказал, же бы ѿни над привилеи костелныи || [3v] ку шкоде и переказе корчмам его плебанским корчомъ новых и шин|ков никоторых, яко медовых, пивных и горелчаных, в домех своих | потаемне не шинковали и горелок не курили, и теж складов и канунов | ку празником сычоных вышеи трохъ днеи далеи не держали | и сам бы еси того им не допушал, же бы кн(я)зь ардьякон нико|торое шкоды в том не мель.

⁴⁴ Inicialinė raidė užima 6 eilutes.

⁴⁵ Žr. nuorodą 37.

⁴⁶ Juozapas Jasinskis (mirė 1560 m.) publikuojamo dokumento sudarymo metu ėjo Vilniaus arkidakono, valdovo sekretoriaus, Skarbimiro (Poznanės vyskupija) prepozito, Vitebsko klebono pareigas, žr. *LKMAM*, t. 31, ser. B, t. 2, p. 161–163. Ankstyviausias mums žinomas jo, kaip Vitebsko klebono, paminėjimas sutinkamas publikuojamame dokumente, o vėliausias – 1559 m. birželio 14 d., žr. *LMAVB RS*, f. 43, b. 16829, l. 1.

⁴⁷ Veikiausiai turimos omenyje Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio 1503 m. rugpjūčio 1 ir 17 d. suteiktos privilegijos Vitebsko parapinei bažnyčiai, kuriomis vietos klebonams, be kita ko, patvirtinama monopolinė teisė laikyti karčemas Vitebsko mieste, žr. *KDKDW*, t. 1, z. 3, nr. 563, p. 674; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5*, nr. 548, p. 365.

П(и)сан у Кракове, под лет(ы) Бож(его) | Нарож(енья) 1549 м(е)с(е)ца сент(ября) 25 ден, индикт 8. |

Валериянь⁴⁸.

5.

Vitebskas, 1576 m. balandžio 28 d.

Išrašas iš Vitebsko pilies knygy, išduotas Vitebsko nuolatiniam vikarui Severinui Pankovskiui. Jis apskundė Vitebsko vaivada Stanislovui Mikalojaičiui Pacui Polocko arkivyskupo Feofano pareigūną Semioną Rpinskį dėl to, kad šis nelegaliai gamino alkoholinius gėrimus Vitebsko mieste.

Originalas: LMAVB RS, f. 43, b. 23287, l. 1–2. Originalas, popierius, lapo matmenys – 32,2 x 20,7 cm. Tekstas surašytas juodu rašalu. Teksto apačioje prispaustas Vitebsko vaivados Stanislovo Mikalojaičio Paco antspaudas. L. 2v aptinkamos įvairios marginalijos. L. 2–2v esantis vandenženklis – Kryžius, panašus į Edmundo Laucevičiaus pateiktą nr. 1788⁴⁹. Panašūs vandenženkliai randami ir Piccard vandenženklių duomenų bazėje⁵⁰. Vandenženklis – 4,8 x 2,8 cm.

|| [I] Выпис с книг вряду г(о)с(по)д(а)рьского | замку воеводства Витебског(о). | Лѣт(а)⁵¹ Бож(его) Нарож(енья) 1576 м(е)с(е)ца апрел(я) 28 дня, в субботу. |

Пришедши⁵² перед его м(и)л(о)ст(ю) п(а)на Станислава Паца⁵³, воеводу | витебског(о), державцу суражского викареи костела витебског(о) | княз Северин Панковский⁵⁴ жаловал и оповедал очевисте на вряд|ника его м(и)л(о)ст(и) велебног(о) ѿтца Феофана Богдана⁵⁵, архиеп(и)с(ко)па | вл(а)д(ы)ки земли Полоцкое,

⁴⁸ Žr. nuorodą 40.

⁴⁹ E. Laucevičius, *op. cit.*, p. 240.

⁵⁰ Prieiga internete: <https://www.piccard-online.de/struktur.php?klassi=011.005&anzeigeKlassi=011.005.002&Id=100631&sprache=en&weitere=struktur> [žiūrėta 2022 11 07].

⁵¹ Inicialinė raidė užima 3 eilutes.

⁵² Inicialinė raidė užima 5 eilutes.

⁵³ Stanislovas Mikalojaitis Pacas (mirė 1588 m.) publikuojamo dokumento sudarymo metu ėjo Vitebsko vaivados ir Surazo laikytojo pareigas. Vitebsko vaivados pareigas jis gavo 1566 m. kovo 17 d., žr. LVIA, MKF-2 (Lietuvos Metrika), knyga nr. 258, l. 181–182, 183v–185v, o Surazo laikytojo pareigas – ne vėliau kaip 1570 m. birželio 5 d., žr. M. Макараў, *Ад пасада да магдэбургіі: прававое становішча насельніцтва месцяў Беларускага Падзвіння ў XIV – першай палове XVII ст.*, Мінск, 2008, дадатак 3, nr. 8, p. 208. Abejas pareigas Pacas ėjo iki gyvenimo pabaigos, žr. J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Kraków, 1885, p. 87.

⁵⁴ Severinas Pankovskis (mirė 1584 m.) publikuojamo dokumento sudarymo metu ėjo Vitebsko nuolatinio vikaro pareigas. Ankstyviausias mums žinomas jo, kaip Vitebsko nuolatinio vikaro, paminėjimas sutinkamas 1563 m. rugsėjo 6 d., žr. LMAVB RS, f. 43, b. 212, l. 99, o vėliausias – publikuojamame dokumente.

⁵⁵ Feofanas (Bogdanas Rpinskis) (mirė 1588 m.) – Polocko arkivyskupas. Anksčiausiai jis, einantis šias pareigas, paminimas publikuojamame dokumente, o vėliausiai – 1588 m. birželio 14 d., žr. *Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией*, т. 4 (1588–1632), Санкт Петербург, 1851, nr. 6, p. 7.

витебского и мстиславского, на име на Се|мена Рпинского⁵⁶ ѿ том, иж деи „ѿн свеволне (sic!) през бытности на | тот час арендаря их м(и)л(о)ст(и) прелатов, каноников капитулы вилен|ское Якуба Докторовича насытивши меду шинкует собѣ | на посаде Великом, за Видбою, в дому ег(о) м(и)л(ости) п(а)на Федора Даниле|вича⁵⁷, хоружог(о) витебского вжо ѿт дву недел, с которым деи шин|ком своим в тые дни светые великую переказу тому арендару | их м(и)л(ости) прелатовъ учинил, где ж деи, м(и)л(о)стивыи п(а)не, и виж ѿт в(ашои) м(илости), | моег(о) м(и)л(о)стивого п(а)на даныи пан Станислав Хряновский зъ | возным повету Витебског(о) Федором Андреевичом Гѿвдеевским⁵⁸ | сем бочок меду застал, с которыхъ деи там, в том дому, и тепер | шинкует“ и просил, абы был тот мед на замок забраныи. На | которую жалобу его тот врьдникъ ег(о) м(и)л(ости) ѿтца владычин | Семен Рпинский ѿтказ чинечи поведил: „Пра(в)да деи ест, м(и)л(о)стивыи | п(а)не, иж маю мед складовыи ку Великодню, святу тепер про|шлomu вжо ѿт дву недел, розсычоныи. Але деи есми ег(о) по тые | часы не мог шинковать, бо деи ми был з уряду в(ашои) м(илости) запе|чатованыи, але иж деи ест моему п(а)ну ѿтцу владыце зъ|давна волность Великоденныи склад меват и ѿным шинко|ват. Теды деи есми велел тот мед тепер вышинкуват, | а если же деи будет видети се кривда их м(и)л(о)ст(и) прелатом | каноникомъ, нехаи деи собе ѿ то с паном моим, ѿтцем вла|| [Iv]дыкою, мовят. Теды деи на тот час то се покажет, | почому тые склады владыцкие тут, у Витебску, | бываль.“ Которую то жалобу свою, также и | ѿтказ врьдника владычного княз Северин Панковский | давши до книг кгородских записати взял собе вы|пис под печатю кгородскою его м(и)л(ости) п(а)на воеводы. |

Писанъ у Витебск. |

Андреи Гѿсиповский⁵⁹, | писар кгород(ский) витебский.

⁵⁶ Semionas Rpinski, sprendžiant pagal asmenvardį, buvo Polocko arkivyskupo Feofano (Bogdano Rpinskio) giminaitis. Papildomų duomenų apie šį asmenį neturime.

⁵⁷ Fiodoras Daniljevičius – Vitebsko vėliavininkas. Ankstyviausias mums žinomas jo paminėjimas šiose pareigose datuojamas 1558 m. kovo 18 d., žr. LVIA, f. 599 (Menickiai), ap. 1, b. 259, l. 1. Daniljevičius ėjo Vitebsko vėliavininko pareigas iki 1580 m. gegužės 27 d., žr. ten pat, MKF-2, knyga nr. 66, l. 85v–86.

⁵⁸ Fiodoras Andrejevičius Ovdejevskis – Vitebsko pavieto vaznys. Ankstyviausias mums žinomas jo paminėjimas šiose pareigose sutinkamas publikuojamame dokumente, o vėliausias – 1583 m. sausio 3 d., žr. LMAVB RS, f. 43, b. 16848, l. 2.

⁵⁹ Andrejus Jaroševičius Osipovskis – Vitebsko pilies raštininkas. Jis kaip einantis šias pareigas su pertraukomis minimas 1574 m. rugsėjo 15–1577 m. spalio 5 d., žr. LMAVB RS, f. 43, b. 16840, l. 1v, b. 16844, l. 3v, ir 1578 m. rugsėjo 9–1580 m. birželio 4 d., žr. LMAVB RS, f. 43, b. 23287, l. 3, b. 23309, l. 1v.

FROM THE HISTORY OF MUTUAL RELATIONS BETWEEN
 THE CATHOLIC AND ORTHODOX CHURCHES
 IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA:
 THE DOCUMENTS FROM THE 16TH CENTURY,
 WITNESSING ABOUT CONFLICTS BETWEEN THE
 PASTORS AND PERMANENT VICARS OF VITEBSK WITH
 THE ECCLESIASTICAL OFFICIALS OF THE POLOTSK
 ARCHBISHOPRIC AND THEIR SERVANTS

Andrius Jurkevičius
 Summary

In the 16th century, the structures of the Orthodox and Catholic Churches coexisted in the Ruthenian regions of the Grand Duchy of Lithuania. This article investigates how the officials of these two Churches coexisted in the Ruthenian lands of Polotsk and Vitebsk in the afore-mentioned period. The Appendix contains five published documents, kept in Manuscripts Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, which considerably contribute to the knowledge about the researched topic.

When conducting this research, we discovered that Orthodox Church officials had existed in the lands of Polotsk and Vitebsk since times far back into the past, at least since the beginning of the 12th century. The Catholic Church, however, formed its structures in these regions much later.

The first two documents published in this article show that in some areas, the land possessions of Orthodox and Catholic church officials bordered in the lands of Polotsk and Vitebsk. This aspect determined conflicts about the borders of land possessions in the beginning of the 16th century. However, one can presume that a more serious problem in relations between the officials of the Orthodox and Catholic Churches was tavern-keeping and alcohol production in Vitebsk. According to documents no. 3–5 published here, even the interference of the Lithuanian grand dukes failed to solve these conflicts. In the beginning of the 16th century, Grand Duke of Lithuania Alexander confirmed a monopoly on keeping taverns and alcohol production in Vitebsk to the Catholic pastors of Vitebsk, and this led to the dissatisfaction of the remainder of the local population who started to establish illegal taverns and make alcohol illegally. The officials of the archbishops of Polotsk and Orthodox priests were not an exception. This kind of situation infringed on the interests of the Catholic Church and encouraged its officials to complain to the grand dukes of Lithuania or the administration of the castle in Vitebsk.